

JINOYATGA TAYYORGARLIK KO'RISH VA JINOYATGA SUIQASD QILISH

Termiz davlat universiteti yuridik fakulteti 423-guruh

talabasi Jo'rayev Umidjon va Ilmiy rahbari Termiz

davlat universiteti yuridik fakulteti jinoyat huquqi

va fuqorolik huquqi kafedrasida o'qituvchisi

Tursunov Behruz Normurod o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada jinoyatga tayyorgarlik ko'rish va jinoyatga suiqasd qilishning huquqiy mohiyati, ularning jinoyat tarkibidagi o'рни va ahamiyati tahlil qilinadi. Jinoyatga tayyorgarlik jarayonida yuzaga keladigan shart-sharoitlar, harakatlarning xavfliligi darajasi va ularning jinoyatning sodir etilishiga ta'siri yoritib beriladi. Shuningdek, jinoyatga suiqasd qilish tushunchasi, uning ijtimoiy xavflilik darajasi va boshqa jinoyat shakllaridan farqlari huquqiy-me'yoriy nuqtai nazardan ko'rib chiqiladi. Maqolada ushbu masalalarning xalqaro va milliy qonunchilikda talqin etilishi, shuningdek, sud amaliyotida qo'llanishiga oid muhim jihatlar tahlil qilinadi va ushbu maqolada jinoyatga tayyorgarlik ko'rish va jinoyatga suiqasd qilish o'rtasidagi farqlar va bir-biriga sababiy bog'lanishlari ham ko'rsatib o'tiladi. Jinoyatga suiqasd qilish va jinoyatga tayyorgarlik ko'rishga qarshi qonunchiligimizdan va kodekslarimizdan moddalar kiritilib sharhlab ketiladi. Xulosa sifatida, jinoyatga tayyorgarlik va suiqasd qilishga oid normalarni yanada takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar taqdim etiladi.

Kalit so'zlar: *Jinoyatga tayyorgarlik ko'rish va jinoyatga suiqasd qilish mazmuni, jinoyatga tayyorgarlik ko'rishning oldini olish choralari va usullari, jinoyatga suiqasd qilish va tayyorgarlik ko'rishning bir biridan farqli tomonlari, jinoyatga suiqasd qilish bilan bog'liq bugungi kundagi jinoyatlardan misollar,*

jinoyat sodir etishdan ixtiyoriy qaytish va bu bo'yicha jinoyat kodeksidan moddalar.

Jinoyatga tayyorgarlik ko'rish tushunchasi, odatda, jinoyat sodir etish niyati bilan tayyorlik ko'rish yoki jinoyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan qadamlarni bajarish jarayonini ifodalaydi. Bu tushuncha, huquqiy tizimda, ayniqsa jinoyat kodeksida, jinoyatga tayyorgarlik va jinoyatni sodir etishga intilishning chegaralarini belgilashda muhim o'rin tutadi. Jinoyat kodeksi 25-moddasi 1-qismiga ko'ra shaxsning qasddan qilinadigan jinoyatni sodir etish yoki yashirish uchun shart-sharoit yaratuvchi qilmishi o'ziga bog'liq bo'lmagan holatlarga ko'ra sodir etilishi boshlangunga qadar to'xtatilgan bo'lsa, bunday qilmish jinoyatga tayyorgarlik ko'rish deb topiladi ya'ni jinoyatni amalga oshirish uchun aniq va qarorli qadamlarni bajarishga urinish bo'lib, ba'zi hollarda jinoyat sodir etilmagan bo'lsa ham, tayyorgarlik jarayoni huquqiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Jinoyatga tayyorgarlik ko'rishning asosiy jihatlari: Niyat va reja tuzish ya'ni jinoyatga tayyorgarlik ko'rishda jinoyatni amalga oshirishga bo'lgan aniq niyat va reja mavjud bo'ladi. Bu reja, masalan, jinoyatni qanday amalga oshirishni va bunga erishish uchun qanday resurslar kerakligini o'z ichiga olishi mumkin. **Amaliy qadamlarni o'z ichiga olishi bunda**, tayyorlik ko'rish jarayoni, jinoyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan amaliy qadamlarni o'z ichiga oladi. Bu, masalan, qurol-yarog'ni sotib olish, jinoyat joyiga borish, yoki jinoyatga aloqador boshqa tayyorgarliklar bo'lishi mumkin. **Huquqiy jihatlar mavjud bo'lishi esa** jinoyatga tayyorgarlik ko'rish, ko'pincha jinoyatni to'liq amalga oshirilmagan bo'lsa ham, huquqiy jazolarni keltirib chiqarishi mumkin. Ba'zi huquqiy tizimlar, jinoyatga tayyorgarlik ko'rish holatida jinoiy javobgarlikni belgilashadi, bu esa jinoyatni sodir etishga urinishni oldini olishga xizmat qiladi. **Jinoyatning sodir etilishiga yetib borishi ya'ni bunda**, jinoyatga tayyorgarlik ko'rish, jinoyatni sodir etishga yaqinlashishning dastlabki bosqichi sifatida qaralishi mumkin. Ammo har bir holat

alohida baholanadi, chunki ba'zi holatlarda tayyorgarlik jarayoni jinoyatni amalga oshirishdan oldin to'xtatilib qolishi mumkin. **Jinoyatga tayyorgarlik ko'rish va unga oid harakatlarga misollar keltiradigan bo'lsak qotillikka tayyorgarlik va o'g'irlik yoki talonchilikka tayyorgarlik hamda yong'in chiqarmoq yoki terroristik harakatlar uchun tayyorgarliklarni misol sifatida keltirib o'tsak bo'ladi.** Agar qotillikka tayyorgarlikda biror kishi qotillikni rejalashtirayotgan bo'lsa yoki unga tayyorgarlik ko'rayotgan bo'lsa, masalan, qurol olish, odamni kuzatish, yoki shaxsiy ma'lumotlarini to'plash kabi harakatlar jinoyatga tayyorgarlik deb hisoblanadi. Undan tashqari o'g'irlikka tayyorgarlik ko'rish bo'ladigan bo'lsa, bunda jinoyatchi o'g'irlik qilish uchun zarur asbob-uskunalarni to'plasa (masalan, kalitlarni sindirish vositalarini to'plasa), bu ham jinoyatga tayyorgarlik hisoblanadi. Shu o'rinda ta'kidlashimiz kerakki yong'in chiqarmoq yokida terroristik harakatlar uchun tayyorgarlik ham jinoyatga tayyorgarlik ko'rish deb baholanadi. Bu holatda odamlar yong'in chiqarmoq yoki terroristik harakatlarni amalga oshirish uchun zarur vositalarni yoki o'sha vositalardan foydalanishni o'rgatishni amalga oshirsa, bu ham jinoyatga tayyorgarlik sifatida baholanadi. **Jinoyatga tayyorgarlikni oldini olish uchun amalga oshirilishi kerak bo'lgan say-harakatlar:**

Jinoyatlarni oldini olishga qaratilgan qonunlar va me'yorlarni takomillashtirish zarur ya'ni bunda jinoyatga tayyorgarlik ko'rishni oldini olish uchun mavjud qonunlarni kuchaytirish, ayniqsa rejalashtirish jarayonlaridagi harakatlarni aniqlash va jazo tizimining samaradorligini oshirish zarur. **Jinoyatga tayyorgarlik ko'rish uchun yuridik javobgarlik tizimi bo'lishi kerak har bir davlatda ya'ni** jinoyatga tayyorgarlik ko'rish uchun ajratilgan alohida jazo tizimi bo'lishi kerak, bu jinoyatni sodir etishga tayyorlangan odamlarni jazolashni o'z ichiga oladi. **Jinoyatchilikka qarshi profilaktik tadbirlar olib borilishi kerak. Bunda,** jinoyatga tayyorgarlik ko'rishni oldini olish uchun profilaktik

ishlarga e'tibor qaratish zarur. Bu esa, aholining jinoyatchilikka oid bilimlarini oshirish, ijtimoiy yordam ko'rsatish, o'zaro hurmat va adolatli jamiyatni yaratishga qaratilgan tadbirlardir.¹

Jinoyatga suiqasd qilish - bu jinoyatchilikning yuqori darajali bir turi bo'lib, u inson hayotiga qarshi qaratilgan qasddan amalga oshirilgan jinoyat harakatlarini anglatadi. Bu tushuncha ko'pincha davlat xavfsizligi yoki jamoat tartibini saqlashga tahdid soladigan xatti-harakatlarga nisbatan ishlatiladi. Jinoyatga suiqasd qilish asosan ikki holatda ko'rinishi mumkin. Birinchisi, **Jinoyatga qaratilgan suiqasd (individuallar) qilish** ya'ni bu o'ziga yoki boshqalarga qasddan zarar yetkazishga qaratilgan hujumdur. Masalan, kimdir boshqa shaxsni, umuman jamoat uchun xavfli bo'lishi mumkin bo'lgan bir shaxsni o'ldirish yoki jismoniy shikast yetkazishga urinishda bo'lishi mumkin. Ikkinchisi esa **davlatga suiqasd qilish va** bunda davlat rahbarlariga yoki hukumatni tashkil etuvchi shaxslarga qaratilgan hujumni ifodalaydi. Bunday jinoyatlar davlat xavfsizligiga tahdid solib, jamoat tartibini buzadi. Misol uchun, davlat rahbariga yoki siyosiy figurega suiqasd qilish. Bunda siyosiy figuralarga quyidagi shaxslarni misol qilib keltirishimiz mumkin. Prezidentlar, Bosh vazirlar, monarxlar va boshqa yuqori darajadagi rahbarlar, deputatlar, senatorlar, qonun chiqaruvchi organlarda faoliyat yuritadigan siyosatchilar, partiyalarni boshqaradigan yoki ularda yuqori lavozimlarda ishlaydigan shaxslar va mamlakatdagi siyosiy jarayonlarga ta'sir ko'rsatadigan yetakchi shaxslar, masalan, harbiy rahbarlar, diplomatik vakillar yoki xalqaro tashkilotlarning rahbarlari hamda keng ko'lamli tan olishga ega bo'lmagan, lekin siyosiy jarayonlarda faol qatnashuvchi va jamoatchilik e'tiboriga tushgan shaxslar. Jinoyatga suiqasd qilishning mazmuni, unga qarshi kurashishda davlatning qonuniy tizimi va xavfsizlik organlari faoliyatini belgilaydi. Bu harakatlar ko'pincha og'ir

¹ <https://library-tsul.uz>

jazolarga sabab bo'ladi, chunki ular jamiyatda xavfsizlikni ta'minlashga doir eng muhim tamoyillarni buzadi. Qonuniy jihatdan, bunday jinoyatlar ko'pincha o'ldirishga urinish, terrorizm, davlatga qarshi jinoyatlar kabi tashxislanadi. Shu bilan birga, bunday jinoyatlar xalqaro huquq doirasida ham xavfli va kiritilgan bo'lishi mumkin. Jinoyatga suiqasd qilish bilan bog'liq jinoyatlar, odatda, biror kishining hayoti yoki salomatligi uchun xatarli bo'lgan, maqsadli hujumlarni o'z ichiga oladi. Bunday jinoyatlar quyidagi turdagi jinoyatlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. O'ldirish (qotillik) ya'ni boshqa shaxsni o'ldirishni maqsad qilgan suiqasd. Jismoniy zarar yetkazish (qasdli jismoniy zarar) bunda jismoniy zararga yetkazishga qaratilgan hujumlar, lekin natijada o'limga olib kelmaslik. Suiqasdga tayyorgarlik ko'rish - bu biror kishining hayoti yoki salomatligi uchun xavf tug'dirishni rejalashtirish va tayyorgarlik ko'rish. Bunga narsa qo'yish, kuch ishlatish yoki boshqa jinoyatlarni amalga oshirishni o'z ichiga oladi. Qassoblik (qotillik qilishga suiqasd) - o'ldirishga qaratilgan jinoyatni bajarishga tayyorlangan, ammo to'liq amalga oshirilmagan jinoyat. Bunga jinoyatni boshlash, lekin uni tugatmaslik yoki jinoyatning muvaffaqiyatsiz bo'lishi kiradi. Suiqasdga yordam berish yoki uni qo'llab-quvvatlash - boshqa bir kishiga suiqasd qilishda yordam berish yoki uni bajarishga yordam beradigan boshqa jinoyatlar. Masalan, qurol taqdim etish yoki biror kishiga hujum qilish uchun sharoit yaratish. Terrorizm- bu suiqasdlar ba'zan jamoat xavfsizligi yoki siyosiy maqsadlar uchun amalga oshiriladi. Bunday jinoyatlar ko'pincha siyosiy yoki diniy sabablar bilan bog'liq bo'ladi. Suiqasd qilish bilan bog'liq jinoyatlar jiddiy jazo talab qiladigan huquqbuzarliklar bo'lib, ular ko'plab mamlakatlarda qattiq jazolanishi mumkin. O'zbekistonda, masalan, Jinoyat Kodeksida bu turdagi jinoyatlar alohida bandlarda tartibga solingan va og'ir jazolarni o'z ichiga oladi. Misol uchun, jinoyat kodeksi **97-moddasi** odamning hayotiga qasddan zarar yetkazishga qaratilgan harakatlar. Agar suiqasd sodir bo'lsa, faqatgina ishni yakunlash uchun qotillikni amalga oshirishni nazarda tutadi. Bundan tashqari jinoyat kodeksining 98-moddasini misol qilsak ham

bo'ladi ya'ni suiqasdga urinish — odamni o'ldirishga qaratilgan, lekin yakuniga yetmagan harakatdir.² Agar jinoyatchi biror kishini o'ldirishga urinsa, ammo bu urinish o'z maqsadiga yetmasa (ya'ni, jabrlanuvchi o'lim topmasa), bunday holat suiqasdga urinish sifatida hisoblanadi. Modda shunday belgilaydiki, jinoyatchi boshqasining hayotiga qasddan zarar yetkazishga harakat qiladi, ammo u o'ldira olmaydi (masalan, noto'g'ri zarba, noto'g'ri vositalar ishlatish yoki vaqtida yordam ko'rsatish natijasida hayot saqlanadi). Suiqasdga urinishda jinoyatchining maqsadi o'ldirish, lekin o'ldirish amalga oshmagan bo'lsa, urinishni sodir etganlik hisobga olinadi. Suiqasdning quyidagi turlaridan misollar keltiradigan bo'lsak, **Siyosiy shaxsga qarshi suiqasdlar**- O'zbekistonda ba'zi siyosiy figuralarga qarshi suiqasdlar yoki suiqasdga urinishlar sodir bo'lgan. Masalan, o'zbek xavfsizlik xizmati tomonidan amalga oshirilgan operatsiyalar natijasida bir nechta suiqasdga urinishlar oldini olishgan. Bunday holatlar, ko'pincha, hukumatga qarshi faoliyat yuritayotgan yoki uni norozi qilgan shaxslar tomonidan amalga oshiriladi. **Ijtimoiy va diniy asosdagi suiqasdlar, bunda** ba'zan diniy ekstremistik guruhlar tomonidan davlat rahbarlariga yoki diniy yetakchilarga qarshi suiqasdlar amalga oshirilgan. Bunday holatlar, ko'pincha, ekstremistik fikrlarni tarqatish yoki guruhlarining kuchayishi maqsadida sodir etiladi. Bularni oldini olish maqsadida **2021-yilda O'zbekistonda** ekstremistik harakatlarga qarshi katta kurash boshlandi va DXX tomonidan turli suiqasdlar va terroristik harakatlarga tayyorlanayotgan shaxslar aniqlanib, ularning jinoyatlariga yo'l qo'yilmagan.

Quyidagi ro'yxat Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) va boshqa manbalar tomonidan e'lon qilingan **suiqasd darajasiga ko'ra mamlakatlarning ro'yxati** hisoblanadi.

² O'zbekiston Respublikasi jinoyat kodeksi.

Ko'pgina mamlakatlarda, ijtimoiy bosim, madaniy yoki huquqiy xavotirlar tufayli suiqasd darajasi past ko'rsatiladi. Aksariyat mamlakatlarda haqiqiy holat noma'lum bo'lgani uchun bu raqamlar real suiqasd darajasini taqqoslash uchun ishlatilmaydi. 2016-yil holatiga ko'ra, dunyo bo'ylab o'z joniga qasd qilish darajasi 100,000 aholiga 10,5 deb taxmin qilingan, bu 2008-yildagi 11,6lik ko'rsatkichdan past. Yuqori daromadli zamonaviy mamlakatlarda erkaklar va ayollarning o'z joniga qasd qilish xatti-harakatlari boshqa dunyo qismlariga nisbatan sezilarli darajada farq qiladi: ayollar o'z joniga qasd qilish fikrlariga ko'proq moyil bo'lishlariga qaramay, erkaklar orasida o'z joniga qasd qilish darajasi yuqori bo'lib, bu „jim epidemiya“ deb tasvirlangan. 2019-yildagi tadqiqotlar natijasiga ko'ra, 1990-yildan 2016-yilgacha dunyo bo'ylab yoshga moslashtirilgan o'z joniga qasd qilish darajasi uchdan bir qismga pasayganligini ko'rsatdi. 2016-yilda erkaklar orasida 100,000 erkakga 16 ta o'lim va ayollar orasida 100,000 ayolga 7 ta o'lim qayd etilgan. Ayollar erkaklarga nisbatan katta pasayishni boshdan kechirishgan.³

Ma'lumot o'rnida shuni ham ta'kidlab o'tishimiz kerakki, Komil Allamjonovga suiqasd qilganlardan biri ushlandi.

³ <https://uz.wikipedia.org>

Prezident administratsiyasi sobiq xodimi Komil Allamjonovning Range Rover yo'tanlamasiga qarata o'q uzganlardan biri gumonlanuvchi tariqasida ushlendi. Bu haqda Bosh prokuratura axborot xizmati xabar berdi. Ma'lum qilinishicha, 2024-yil 26-oktyabr kuni 2 nafar noma'lum shaxs Qibray tumanida fuqaro S.S. boshqaruvidagi Range Rover rusumli mashinaga qarata o'qotar quoldan bir necha marta o'q uzib, qasddan odam o'ldirishga suiqasd qilib, noma'lum tomonga yashiringan. Mazkur holat yuzasidan Bosh prokuratura tomonidan Jinoyat kodeksining 25, 97 (Qasddan odam o'ldirishga suiqasd qilish) hamda 248 (O'qotar qurolning, o'q-dorilarning, o'qotar qurol asosiy qismlarining, portlovchi moddalarning, portlatish vositalarining yoki portlatish qurilmalarining qonunga xilof muomalasi) moddalari bilan jinoyat ishi qo'zg'atilgan. So'ng Bosh prokuratura, Toshkent viloyati, Toshkent shahar, Harbiy, Transport prokuraturalari hamda IIV, viloyat, Toshkent shahar IIBB, Bojxona qo'mitasi xodimlaridan iborat

tarkibda tergov-tezkor guruhi tuzilgan. O'tkazilgan tergov va tezkor qidiruv tadbirlari davomida ushbu jinoyatni sodir etgan shaxslarning bir nafari aniqlanib, gumonlanuvchi tariqasida ushlangan. Hozirda tergov harakatlari davom etmoqdaligi aytilmoqda.⁴

Jinoyatga suiqasd qilish va jinoyatga tayyorgarlik ko'rish o'rtasidagi farqlar quyidagicha bo'lishi mumkin va uning birinchi farqi uning ahamiyatida ya'ni jinoyatga suiqasd qilish jinoyatning amalga oshirilganini anglatadi, tayyorgarlik esa faqat jinoyatga tayyorlanish jarayonini ifodalaydi. Ikkinchi farqi esa jinoyatning yakunlanishi bo'lib suiqasd qilishda jinoyat bajarilgan bo'ladi (hatto muvaffaqiyatsiz bajarilgan bo'lsa ham), tayyorgarlikda esa jinoyatni amalga oshirishga qaratilgan oldingi harakatlar mavjud, lekin jinoyat amalga oshirilmagan bo'ladi.

Jinoyat sodir etishdan ixtiyoriy qaytish bu- O'zbekiston Respublikasi jinoyat kodeksining 26-moddasida ko'ra shaxs jinoyatga tayyorgarlik ko'rish harakatlarini yoki jinoyat sodir etishga bevosita qaratilgan harakatlarni oxiriga yetkazish mumkinligini anglagan holda to'xtatsa, shuningdek jinoiy oqibat kelib chiqishi mumkinligini anglagan holda, shunday oqibat kelib chiqishining oldini olsa, jinoyat sodir etishdan ixtiyoriy qaytish deb topiladi. Ozbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida **jinoyatdan ixtiyoriy qaytish** (jinoyatni amalga oshirishdan oldin undan qaytish) haqida gap ketganda, **bajaruvchi**, **tashkilotchi**, **dalolatchi** va **yordamchilar** kabi shaxslarning roli bevosita katta. Bajaruvchi- bu jinoyatni bevosita amalga oshiradigan shaxs. Agar bajaruvchi jinoyatni sodir etishga qaror qilgan bo'lsa, lekin undan ixtiyoriy qaytgan bo'lsa, uning javobgarligi yengillashadi. Ixtiyoriy qaytishning ba'zi holatlarida, masalan, jinoyatni amalga

⁴ <https://kun.uz/news>

oshirishga tayyor bo'lib, lekin amalga oshirmagan bo'lsa, unga nisbatan jazo kamaytirilishi mumkin. Tashkilotchi- bu jinoyatni sodir etish uchun boshqa shaxslarni jalb qilgan yoki jinoyatni rejalashtirgan shaxsdir. Agar tashkilotchi o'zining jinoyatga oid faoliyatini boshlagan bo'lsa, lekin oxir-oqibat undan ixtiyoriy qaytsa, unga nisbatan jazo yengillashadi. Dalolatchi- bu jinoyatni amalga oshirishga yordam berish yoki unga yo'l ko'rsatish orqali ishtirok etuvchi shaxsdir. Agar dalolatchi jinoyatni amalga oshirishga tayyor bo'lsa, lekin undan qaytsa, uning jazosi yengillashadi. Yordamchilar- bu jinoyatni sodir etishda bajaruvchi shaxsga yordam beradigan, masalan, jinoyatni amalga oshirish uchun sharoit yaratadigan yoki uni qo'llab-quvvatlaydigan shaxslardir. Yordamchilarga nisbatan jazolar, bajaruvchi kabi yengillashishi mumkin, agar ular jinoyatni amalga oshirishga qaror qilgan bo'lsa, lekin undan vaqtida qaytsa.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlab o'tishimiz kerakki, Jinoyatga tayyorgarlik ko'rish, suiqasd qilish va ixtiyoriy qaytish o'rtasidagi farqlar, jinoyatning amalga oshirilishi yoki amalga oshirilmaligi, shuningdek, jinoyatchi harakatlarining to'xtatilishi yoki davom ettirilishi bilan belgilanadi. Har bir holatda, huquqiy javobgarlik va jazolar alohida baholanadi, lekin umumiy jihatdan jinoyatga tayyorgarlik ko'rish ham, suiqasd qilish ham jiddiy huquqiy oqibatlarga olib keladi. Bunday holatlarda, jinoyatga tayyorgarlik ko'rish va suiqasd qilishni oldini olish uchun qonunlar va me'yorlarni kuchaytirish, profilaktik tadbirlar olib borish zarur. Ixtiyoriy qaytish esa jinoyatchilikka qarshi kurashda huquqiy yengilliklarni ta'minlash orqali jinoyatchini jazolashda yengillik keltiradi va shu kabilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi jinoyat kodeksi.
2. <https://library-tsul.uz>
3. <https://kun.uz/news>
4. <https://uz.wikipedia.org>